

УДК 821.162.1+821.161.2]-1.091

Олена Урбан (Львів)

ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ У ФІЛОСОФСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ВІСЛАВИ ШИМБОРСЬКОЇ ТА ЛІНИ КОСТЕНКО: КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ

Перш ніж перейти до детального аналізу екзистенційних проблем у філософській поезії Віслави Шимборської та Ліни Костенко, коротко зупинимо свою увагу на значенні філософії екзистенціалізму для літератури. «В центрі уваги екзистенціалізму — індивідуальні сутнісні питання (вибору і відповідальності, рішення і вибору, ставлення людини до свого покликання і смерті тощо), перш за все етичні та антропологічні <...> Екзистенція — це той центральний осередок людського «я», завдяки якому сама людина виступає як унікальна особистість, як самоцінність незалежно від того, що про неї думають інші або що про себе думає вона сама» [15, с. 990]. Вперше неklasичні для філософії питання, які хвилюють конкретну людину, а не світ: вибір, парадокс, страх, відчай, поставив у своїй творчості датський філософ Сьорен К'єркегор ще у першій половині XIX століття.

В 20-х роках XX століття, завдяки впливам течії на культурне життя, екзистенціалізм знайшов своє широке і плідне відображення в літературі. Саме у XX столітті взаємовпливи літератури та філософії стали очевидними як ніколи, література та філософія переплелися на основі спорідненості стилю, жанрів і навіть авторства. Дослідниця української філософської лірики Елеонора Соловей вважає, що «обстоюючи тезу про суттєву відмінність поетичного філософування від власне філософії, вбачаємо, однак, значну залежність розвитку ФЛ (філософської лірики) від рівня філософської культури (етносу, соціуму, доби). Очевидно також, що ФЛ має значний «компенсаторний» потенціал і по-своєму відгукується як на розквіт, так і на занепад науки філософії» [12, с. 363–364]. Валерій Шевчук, досліджуючи українську екзистенційну прозу I половини XX століття (Підмогильний, Косач, Домонтович, Плужник, Коцюбинський), писав: «Ідеї екзистенціалізму, як то кажуть, «витали тоді в повітрі», а з'яві їхній передували певні морально-суспільні обставини» [2, с. 356]. Екзистенційні ідеї та настрої справді послужили підґрунтям для подальшого розвитку української літератури в модерністському руслі, одним з етапів якого і став екзистенціалізм. Щодо світової традиції, то варто зазначити, що серед письменників-екзистенціалістів Нобелівську премію в галузі літератури, як і Віслава Шимборська, отримали Ясунарі Кавабата, Жан-Поль Сартр, Альбер Камю, Генріх Белль.

З огляду на те, що філософська поезія бере за свою основу антропокосмічну світобудову і втілює всезагальне в ліричному образі-переживанні, то ключовими проблемами і поняттями для неї є ті, які цікавлять індивіда і які він переживає. Український поет, мовознавець та літературний критик Іван Світличний у своїй статті «Поезія і філософія» пише: «Не всі письменники писали спеціальні філософські трактати чи вірші суто філософського змісту, як це ми бачимо, наприклад, в І. Франка. Спадщина більшості письменників складається переважно або навіть виключно з художніх творів. Філософія ж художньої творчості, як відомо, має свою чітко виявлену специфіку: особливими тут є не лише філософські ідеї, а й саме коло цих ідей» [11, с. 272]. Тим не менше, як літературний критик, І. Світличний застерігає бачити «чисту» філософію у поезії і трактувати її за принципами філософських праць з діалектики чи метафізики. «Поезія і філософія тут повинні бути органічно і нерозривно злитими в єдине ціле» [11, с. 283]. Станіслав Бальбус, автор післямови до збірки Віслави Шимборської «Вибрані поезії та есеї», перекладеної українською мовою, навпаки вважає філософічність творів поетки близькою до наукової: «Коли б я намагався перекласти поетичне мислення Авторки цієї збірки на дискурсивну мову, то міг би тільки сказати, що це найвитонченіший з відомих мені трактатів в галузі філософської антропології, викладений без спеціалізованих (а, отже, наукових) засобів мови з цієї царини знань» [17, с. 213]. Та не варто забувати про міру присутності поета, як конкретної людини, у своїх віршах і у їх філософському спрямуванні. Йдеться про

узгодженість власного життя із сповідуваними ідеалами, пропонованими концепціями, а, зрештою, і про ту ціну, якою оплачено досягнуту чи недосягнуту узгодженість. Бо, як писала Андріяна Шум у своїй передмові до поезій Степана Сапеляка: «Поет має свою філософію життя і філософію поезії. Ці дві його філософії ідуть в парі» [18, с. 9]. Філософська тематика у поезії В. Шимборської та Л. Костенко є стержнем римованих рядків і таки сприймається реципієнтом невіддільно, як основна суть та першопричина віршописання, коли римування, образи та тропи є лише засобами втілення екзистенційного світовідчуття співмірного з людськими вчинками.

Вочевидь, у філософській поезії, як такій, індивід зорієнтований на основні універсалії у пошуках екзистенційних опор та автентичного буття — ті ж самі, що й у лірико-філософській традиції: життя і смерть, свобода і неволя, добро і зло, теми пам'яті, часу, краси, правди, вірності. Іван Світличний пише: «Ця філософія зовсім іншого змісту, іншого характеру, ніж у спеціальних трактатах. Це — філософія художника, філософія поетична, філософія людського настрою і глибоких роздумів про людське життя і його призначення, філософія, тісно пов'язана з тими художніми образами, що їх поет відтворює у своїй поемі» [11, с. 278]. Іншими словами «філософія людського настрою і глибоких роздумів про людське життя» — саме філософія екзистенціалізму, яка порушує питання, що турбують кожного індивіда в умовах його існування: пошук людських цінностей через душевні переживання, які невіддільні від людини тією самою мірою, що і її екзистенція. Основні категорії філософської поезії тотожні тим, якими мислить індивід, що цю поезію творить та читає.

Серед розглянутих та проаналізованих нами творів В. Шимборської та Л. Костенко — екзистенційні проблеми переважають над іншими філософськими категоріями і поняттями. Основні теми, які постають: *життя і смерть, самотність і страх, минулість людини, старість, роль випадку, феномен подиву*. На них ми зупинимо свою увагу детальніше.

Тему *самотності* між людей, самотності у внутрішніх, а не зовнішніх проявах — одну із ключових проблем філософської течії екзистенціалізму, В. Шимборська порушує у багатьох своїх віршах. Сама авторка — одна із риб-людей і риб-символів: «Я риба самотня, риба відокремлена» [17, с. 16]. Дещо інший виток самотності — це нестерпне пережиття риб Ліни Костенко, залишених над морем без води: «Великі риби, виплеснуті морем, закам'янили на гранітних сходах» [5, с. 131] — болісна у психологічному плані ізоляція від сприятливого середовища може коштувати життя у всіх його проявах і змістах.

Крім самотності, серед екзистенційних проблем, що заторкує у своїй поетичній творчості Ліна Костенко — *страх*. «Вона боялась осені холодної, а я боялась шуму й суєти» [5, с. 42] — свої страхи поетка порівнює зі страхами груші, очевидно старої, так як це дерево з дитинства, з яким вона стрілася посеред поля, а в цей час світ немов завмер, суєта його буднів залишилася за периметром того поля. Лише варто сприймати ці пережиття не у фізіологічному розумінні, а власне у екзистенційному. «Страх — це не боягузтво, не малодушність, а жахливе прозріння, сутність якого полягає в тому, що людині раптом розкрилася зяюча безодня буття, яка губилася раніше за сум'яттям повсякденності, а тепер змушує прийняти ризиковане, кардинальне рішення» [4, с. 390]. Про схожий емоційний стан тонкої поетичної душі поета пише в одному зі своїх віршів Леся Українка: «Не дивуйте, що думи глибокі будять речі та сльози пекучі» [14, с. 36]. Правда, жахливе прозріння, у всіх масштабах свого трагізму, можуть навіювати не лише сумні думки. Поль Верлен у вірші з однієї зі своїх найбільш оптимістичних збірок «Добра пісня» припускає, що занадто сильна радість може лякати не менше, ніж горе: «Я майже нажаханий, на правду, так як відчуваю, що моє життя оточене радісними думками, які переносять мою душу в інше буття» [21, с. 81]. Силу усвідомлення можуть стимулювати найнесподіваніші екзистенційні пережиття. Саме у контексті людського прозріння на підставі безперервного і глибинного мислинневого процесу, аналізу та оцінки зовнішнього світу треба прочитувати філософську поезію Л. Костенко та В. Шимборської. Очевидно, що такі відчуття не поодинокі, людям доволі часто хочеться втікати від гамору життя, ближче до природи, про це пишуть Емілі Дікенсон, Белла Ахмадуліна та Богдан-Ігор Антонич у численних віршах, Ралф Емерсон в есеї «Природа» і Михайло Коцюбинський в новелі «Intermezzo» тощо.

У цьому ж контексті Віслава Шимборська говорить про філософію *смерті, минулості людини*. Вона наголошує на рівності людей перед смертю: «Народжений як усі. Як я, смертна»

[17, с. 42]. Усвідомлення своєї самотності і нікчемності до поетки приходить раптово і випадково, екзистенційні роздуми про ціну життя і смерті виникають у відповідь на, здавалося б, невартісну подію: «Сама собі дивуюся, як мало з мене лишилося: самотня особа, минуша людина, котра парасолою в трамваї вчора згубила» [17, с. 56]. Але саме завдяки дрібній причині проблеми, тій, що на поверхні, вірш пробуджує роздуми про те, що всередині. Вочевидь екзистенціальне поняття «межової ситуації» у баченні В. Шимборської має широкий діапазон впливів: якщо для когось це втрата близької людини, то іншому достатньо загубити парасольку, сила і глибина переосмислення «буття-в-світі» (за Мартіном Гайдеггером), від цього не міняються, а може навіть навпаки, про що свідчать слова: «Я втратила кількох богинь у дорозі з півдня на північ, а також багатьох богів у дорозі зі сходу на захід. Погасло мені раз і назавжди кілька зірок, розкрийтеся небеса» [17, с. 56]. Певним чином, така сила роздумів є спасінням — можливо, поетка навіть закликає замислюватися про свої життєві цінності ще до того, як сталося щось непоправне; з іншого боку — це всього лише ілюстрація звичної для людини здатності до перебільшення.

Зовсім інакше В. Шимборська розглядає *минуцність людини* через втрату у вірші «Коротке життя наших предків». У ті часи, коли «старість була привілеєм каміння і дерев» [17, с. 94], коли «треба було поспішати, встигнути жити поки зайде сонце, поки перший сніг випаде» [17, с. 94] — саме тоді «не було жодної хвилини для втрати» [17, с. 94]. Поетка роздумує про те, як швидко треба було жити, відмовляючись від розкоші залишати справи на потім, особливо, що стосується «пізніх одкровень» [17, с. 94]. Лише, поза нашою увагою не залишається обставина, що такий спосіб мислення авторка переносить і в сьогодення, адже від того, що чиєсь життя стало довшим, або ж від того, що комусь воно таким дано, у нього не з'являється зайвого права зволікати, коли навпаки можна встигнути куди більше. «Життя, хоч би і довге, завжди буде коротке. Надто коротке, щоб до цього щось додати» [17, с. 96]. Часом, воно вміщається в останні чотири хвилини, як у вірші «Терорист. Він дивиться»: «Бомба вибухне у барі о тринадцятій двадцять. Зараз маємо тільки тринадцяту шістнадцять. Дехто ще встигне увійти. Дехто вийти» [17, с. 74]. Більше того, не лише терорист — винуватець вибуху — бачиться людськими долями, але і *випадок*, який вирішує, кому судилося померти через нікчемну деталь, яка має владу саме тому, що людина про неї не знає: «Зате ще виходить один лисий товстун. Але ніби ще шукає чогось по кишнях і о тринадцятій двадцять без десяти секунд він повертається за тими своїми нікчемними рукавичками» [17, с. 74]. Не лише у поетичній, але і в есеїстичній творчості В. Шимборської — це одна з багатьох заувага до питання «смерті, яка може трапитися щомиті» і випадку, у руках якого життя і смерть нерідко перебувають одночасно. «Ти уцілів, бо був перший. Ти уцілів, бо був останній» [17, с. 48]. Тобі просто пощастило, тобі допоміг випадок, який з'явився теж випадково, зовсім не через твою унікальність. «Отже ти існуєш? Просто з відхиленої ще миті? Сіть була одноока, а ти — крізь те око?» [17, с. 8]. Більше того, поетка тією самою мірою, якою радіє випадку-спасінню, боїться випадку-пастки, який не лише може у кожного забрати близьку людину, але й у світу — звершення, прогрес техніки, науки і думки; випадку, який може змінити навіть долю цивілізації, начебто спричинивши трагедію однієї-єдиної особистості. До прикладу, у своїх есеях В. Шимборська постійно вдається до творчих роздумів і домислів, переслідувана думкою «що, якби...» стосовно небезпек, що звідусіль чигали на Монтеня, щоб стати причиною ненаписання славнозвісних «Проб»: «...Ми могли б тих «Проб» ніколи не мати...» [17, с. 179]. Такі есеїстичні роздуми Віслави Шимборської вдало перегукуються з поетичними Ліни Костенко: «Ті, що народжуються раз на століття умерти можуть кожен день. Кулі примхливі, як дівчата, — вибирають найкращих» [5, с. 36]. Таким чином, йдеться про доленосні випадки, що не піддаються систематизації і передбаченням, якими не володіють жодні земні сили.

Тему *минуцності людини* В. Шимборська заторкує і у поезії з промовистою назвою «Листи померлих». «Читаємо листи померлих як безпорадні боги, та все ж боги, бо знаємо дати пізніші» [17, с. 54]. В уяві поетки ті люди, що залишилися — боги у порівнянні з померлими, вони знають як світ живе далі, бо можуть побачити як саме події розвиваються. Але — боги лише у порівнянні з померлими, адже вони знають як трапиться те, що передбачали інші, продовжуючи не знати, що станеться з тим, що передбачають вони. Це підтверджують рядки: «У наші розмови про плани на завтра вставляє своє останнє слово не до теми» [17, с. 90], «так

раптово, хто би того сподівався» [17, с. 108] — йдеться про смерть, у владі якої «завтра» кожної людини. Так завтра, але не ця мить і тим паче не минуле («Хто скільки встиг, того йому смерть забрати не може» [17, с. 92]) — тут В. Шимборська звертається до *екзистенційної філософії життя* і його влади напроти вагу *філософії смерті*. Її бачення царини підвладній людині доволі життєствердне: «Нема такого життя, яке хоч би мить не було безсмертним» [17, с. 92]. Інше питання — що дає ця мить, куди веде і на що її варто використати? Попри ілюзорний триумф життя, його видиму безсмертність, яку змалювала поетка — вона триває всього лише мить, тобто кожна мить може бути останньою безсмертною у житті, зрештою, кожної миті для когось життя закінчується. Цю тему у своїй творчості порушує і Ліна Костенко, більше того, мірою життя їй теж слугує саме *мить*. Але практично до тих же роздумів, що і полька, українка підводить читача іншою дорогою. «Страшний калейдоскоп: в цю мить десь хтось загинув. В цю мить. В цю саму мить. У кожному із хвилин» [5, с. 7] — таким чином, Л. Костенко апелює до свідомості людей, які живі і мають в своєму розпорядженні ще якийсь час. Певною мірою, усвідомлення всемогутності смерті мало б навіть жах, але ж ні: «Цвітуть обличчя, острахом не стерті. Благословенна кожна мить життя на цих всевітніх косовицях смерті» [5, с. 7].

Одним із найбільш неоднозначних і болісних є зображення Ліною Костенко передчасної смерті трьох молодих хлопців у поезії «Пастораль ХХ сторіччя». Для світогляду поетки визначальними виступають переконливість і непоправність втрати, тим більше несправедливої, з огляду на те, що старші ховають молоде покоління, а не навпаки: «І несли їх діди, яким не хотілося жить» [6, с. 27]. Характерною особливістю поетичного дару Л. Костенко є її вміння коротко і влучно зобразити густими фарбами усю глибину, гостроту переживань, сколихнувши найлюдяніші струни у душах непричетних та й зовсім далеких від події людей. Але попри оголеність правди, яка без прикрас описує жорстоку смерть («Личка вже не було. Кісточками, омитими кров'ю, усміхалася шия з худеньких дитячих ключиць» [6, с. 27]), в мінорному вірші несподіваним чином з'являються світлі тони. Смерть — болюча і несправедлива, не стає на заваді вічному продовженню: щоб довести переконливість цього твердження поетка використовує весь потенціал поетичного контрасту; після детального опису жахиття вона вдається до несподіваної життєствердної лірики: «Вечір був. І цвіли під вікнами мальви» [6, с. 27].

Елеонора Соловей так трактує зіставлення протилежностей в поезії, зокрема філософській: «Антитеза, як це промовисто наводить набуток ФЛ, далєбі не просто художній прийом, що фіксує контрастність певних явищ, понять, характерів, ситуацій. Стосовно ФЛ, доцільніше говорити про антитетичність як принцип світосприймання, як світоглядний гносеологічний феномен, що надає творові і ширше — творчості філософського поета особливої принади контрастів та несподіваностей, захоплюючих перепадів «думки-почування» [12, с. 318]. Такому прийому відведена подвійна роль: завдяки грі контрастів, згадці про найвитонченіший образ прекрасного — цвітіння квітів, ще більше підкреслюється непоправність і несправедливість страшних картин смерті; але водночас він звертає нашу увагу і на те, що зі смертю прекрасне у світі не перестає існувати і воно вище за минулість людини — мальви цвіли до нас, цвістимуть і без нас — холодні, байдужі до смерті, красиві мальви.

Суголосні думки щодо взаємовідносин людина-природа-вічність висловлює у деяких своїх віршах Віслава Шимборська: «Нехай собі люди будуть, якщо хочуть, а потім один за одним кожен з них помирає, їм, хмарам, байдуже, — їм дивовиж задуше» [17, с. 154]; «Навіщо ж тут питати, під скількома зорями людина народжується, а під скількома за коротку мить помирає» [17, с. 82]. Але Ліна Костенко йде ще далі у антитетичному задумі — вона стверджує життя і святість материнства навіть попри втрату іншої своєї дитини: «А одна розродилась, і стала ушосте — мати. А один був живий. Він умер наступного дня» [6, с. 27]. Життя і смерть, смерть і народження йдуть пліч-о-пліч і у цьому теж простежується своєрідна гармонія, якою б абсурдною вона не здавалася у момент втрати. Щодо світової практики, то доволі показовим і характерним є використання гри контрастів у майстра філософської поезії Федора Тютчева. Детально описавши похорон, безглуздість присутності на обряді байдужих до ще однієї смерті людей, поет звертає погляд читача до природи, неба і вічності, цим самим наголошуючи на минулості не лише життя, але і смерті, тим часом як світова гармонія залишається все такою ж гармонійною. «А небо так нетленно-чисто, так беспредельно над землею... И птицы реют голосисто в воздушной бездне голубой ...» [13, с. 56]. Жорстоко це чи прекрасно, що життя

продовжується і що у світі є речі довговічні у своїй красі і філософському спокої — вирішувати читачу, лише такі закони світобудови, творці можуть відобразити цю контрастну неоднозначну гармонію або ж замовчати, але це не змінить її суті.

Українська поетична традиція часто апелювала до тяглості стосунків смертної людини з безсмертними природними законами. Зокрема, український поет Тарас Шевченко в пролозі до поеми «Гайдамаки» теж звертається до антитегичності використаної Л. Костенко і В. Шимборською: «Живе... умирає.. одно зацвіло, а друге зав'яло, навіки зав'яло... і листя пожовкле вітри рознесли. А сонечко встане, як перше вставало, і зорі червоні, як перше пилили» [16, с. 67]. Іван Світличний у вже згаданій нами статті теж обирає для обґрунтування своїх думок про поезію і філософію ці слова Шевченка. Дослідник екстраполює уривок на весь зміст твору, стверджуючи, що цим Кобзар налаштує читача на думку, що в поемі мова йтиме не про другорядні і плінні речі. І. Світличний переконаний, що поет не стільки протиставляє душу і тіло, життя і смерть, скільки об'єднує їх, вказуючи, що таким чином одне доповнює інше для спільного тривання у вічності: «Душа жива», якою дорожить поет, теж виступає як щось однорідне з місяцем, сонцем, зірками: їй теж «почину і краю немає» [11, с. 279].

Віслава Шимборська роздумує не лише про *смерть і минуцність*, але і про *старість*, зокрема про *старість* каміння, в контексті його мудрості, поетка говорить у вірші, що так і називається «Розмова з каменем». Камінь володіє довголіттям як суттю вічності і розуміння. Саме декларацією власної минуцності авторка намагається випросити і собі торкнутися цієї суті: «Небагато часу маю на все це. Моя смертність повинна тебе розчулити» [17, с. 18]. Загалом, цю поезію можна назвати суцільно філософською та екзистенційною, адже там постає не лише проблема недовговічності людини у порівнянні з представниками неживої природи, але також багатство, яким природа володіє у порівнянні з людиною: час, спокій, розуміння сенсу творіння. Камінь набуває властивостей суті світу, істини і непізнаного знання: «Можеш вивчити мене, та не пізнаєш ніколи. Всією поверхнею обертаюся до тебе, та все суттєве лежить всередині» [17, с. 20]. З уст поважного каменю людина чує про свою суєтність і недосконалість, про відступ від власної першопричини і гармонійності: «Не вистачає тобі розуміння сенсу творення. Жодне почуття не заступить тобі цього розуміння. Навіть погляд, вигострений аж до всебачення, на ніщо тобі не придасться без розуміння сенсу творення. Не увійдеш, маєш ледве задум того розуміння, ледве його зав'язь, уяву» [17, с. 20]. Зрештою, камінь, як уособлення суті, не дарма нарікає на людину — адже вона сама віддаляється від суті свого творення і до каменю приходять «тільки з цікавості» [17, с. 18], просячи відкрити їй його багатство, додає: «Не шукаю в тобі притулку навечно» [17, с. 20]. Отже, очевидним стає — те, що смертний вважає своєю перевагою і перемогою, насправді стає його недоліком і поразкою. Це намагається донести до читача Віслава Шимборська у своїй розмові з каменем — розмові каменя з собою, адже вона в першу чергу є людиною, що дошукується суті своєї, світу і речей. Львівський поет, перекладач, філолог-германіст Тимофій Гаврилів у своїх перекладознавчих студіях «Текст між культурами» спробував порушити проблему перекладних та неперекладних текстів, акумулюючи певну увагу на особливостях перекладу поетами уявних розмов з неживими предметами в надії дошукатися їхньої життєвої мудрості та багатовікового досвіду. «Чи не перекладає поетка Шимборська мову каменю і мову рослин?» [1, с. 39]. Таким чином, дослідник говорить про вірші конкретної авторки, в тому числі і про «Розмову з каменем», не лише як про внутрішні пошуки та спроби самоаналізу за допомогою паскалівського прийому «погляду на себе збоку», а позиціонує реальну об'єктивну можливість комунікації з неодухотвореним предметом на чуттєво-приймальному рівні, а також на основі органічної сутності людини, як творіння природи, співмірного і єдиносущого з іншими творіннями. Є всі підстави припустити, що свої поетичні висновки стосовно людського життя та помилок поетка робить не на основі власного життєвого та чуттєвого досвіду, а завдяки конструктивному діалогу з каменем: саме камінь наштовхує її на такі думки.

В свою чергу виразні екзистенційні мотиви у творчості Ліни Костенко простежуються через її неодноразове звернення до постаті *Cisifa* — не лише героя знаменитого міфу про Сізіфа, але й ключового персонажа першого періоду творчості французького письменника і філософа-екзистенціаліста Альбера Камю. «Боги приговорили Сізіфа піднімати величезний камінь на вершину гори, звідки ця глина незмінно скочувалася вниз. У них були підстави вважати, що

немає кари жадливішої, ніж даремна і безнадійна праця, яка не приносить користі» [3, с. 90]. Образ Сізіфа для Л. Костенко — уособлення щоденної невдячної праці кожної людини, причому навіть модерної: «І тільки ми, подряпані Сізіфи, тябричим вгору камінь-рюкзаки» [5, с. 180]. Поетка не вважає цю каторжну працю непотрібною, вона впевнена, що хоч праця важка і ніхто за неї братися не хоче, її треба робити, хтось мусить бути Сізіфом, хоча б для гармонії світу. Уособленням звершення, екзистенційної перемоги над самими собою є слова: «А ми йдемо, де швидше, де поволі. Йдемо угору, і нема доріг. І тінь Сізіфа, тінь моєї долі... і камінь в прірву котиться з-під ніг...» [5, с. 180]. Л. Костенко наголошує на ключовому тут слові «йдемо», як вічному продовженні, навіть вічному триванні, і це не просто шлях вперед, по бездоріжжю і крізь перешкоди, це шлях угору, ближче до неба («У сьоме небо вийдемо з гушавин» [5, с. 180]). Під кінець вірша стає зрозуміло, що хоч усі люди народжуються «Сізіфами», здатними до високої, саможертвовної праці, не кожен обирає такий шлях, а збочує з часом на легший, праця Сізіфа стає долею для обраних.

Хоча вірш пронизаний трагічними нотками, складається враження, що авторка ставить до такої праці позитивно, хоча б тому що вона благородна, а той, хто робить її — по-своєму герой. Адже міфологічний Сізіф також любить свою працю, бо вона є працею всього його життя. Це розуміє Ліна Костенко, у іншому своєму вірші вона зображує Сізіфа вже старим, але незалежно від того, що він прожив складне життя, щасливим настільки, щоб він хотів прожити його ще раз, і знову викочувати свій камінь: «Сізіф курих свою гіркущу люльку, йому хотілось бути молодим» [5, с. 42]. Щасливим і замисленим бачить Сізіфа і Альбер Камю: «Кожна крупинка каменю, кожен відблиск руди на північній горі становить для нього цілий світ. Лише боротьби за вершину достатньо, щоб заповнити серце людини. Сізіфа варто уявляти собі щасливим» [3, с. 92].

Почуття внутрішнього піднесення переживає також інша українська поетка — Леся Українка, коли в одному зі своїх найвідоміших віршів екзистенційно зображує себе Сізіфом ще задовго до А. Камю: «Я на гору круту крем'яную буду камінь важкий підіймать і, несучи вагу ту страшную, буду пісню веселу співать» [14, с. 37]. Роздумуючи в одному зі своїх есе над долею людини, що виявила відвагу взяти на себе нелегкі зобов'язання, Євген Сверстюк трактує цей «дар» максимально наближено до бачення Ліни Костенко: «Камертон правди — то великий максималізм. Не чути співу «Я на гору круту крем'яную»... Для цього мало самого хисту. Для цього треба вирости, повільно, по краплині вичавлюючи з себе раба. І тоді обирати вузьку дорогу — для одиноких. І з гори високої оглянутися, ще раз звіритися за камертоном і задуматися, чи йдеш від джерел, чи спираєшся на плечі великих, щоб стати вище, чи просто висис на них...» [10, с. 236].

З огляду на відомий ще від часів Арістотеля принцип, що здивування спонукає до філософії, варто приділити особливу увагу феномені подиву у творчості Ліни Костенко та Віслави Шимборської. Відомий український дослідник психології творчості Володимир Романець стверджує в одній із своїх праць: «Одним із найважливіших почуттів, пов'язаних з виникненням філософського ставлення до дійсності, є почуття подиву. Тільки завдяки йому людина, що переживає, стає людиною, яка пізнає. Воно відчужує її від того, що переживається. Філософське здивування виникає при відході від звичного устрою життя, від звичного ладу думок, уявлень... із здивуванням, яке саме по собі не має ні позитивного, ні негативного емоційного змісту, тісно пов'язане почуття чудесного, яке вже має яскраво позитивний характер і наближається до почуття прекрасного» [9, с. 36]. Ліна Костенко намагається виразити подив, як пережиття зіставлення глобального і особистого, що попри вдавану буденність продовжує колихати душу та емоції: «Душа належить людству і епохам. Чому ж її так раптом потрясли осінні яблука, що сумно пахнуть льохом, і руки матері, що яблука несли?!» [5, с. 27]. Поетка прагне бачити велике у простих речах, так як для неї вони є істинно значущими: «Щасливиця, я маю трохи неба і дві сосни в туманному вікні» [5, с. 44]. У той же час Віслава Шимборська пропонує дивуватися всьому: «Диво, варто тільки розирнутися: всюдисущий світ» [17, с. 118], де вартими захоплення і замилювання є все: природа, людина, почуття, саме життя — те, що ми звикли сприймати як належне, не цінуємо і не помічаємо. Високохудожня, самобутня манера письма В. Шимборської, її уміння, за визначенням Єжи Квятковського, «зобразити світ крізь призму метафізичного здивування — того, що лежить в основі філософічного роздуму над існуванням» [19, с. 85], значною мірою визначена особливістю світосприймання поетки — у звичайному, буденному вбачати чудесне. Теорію

феномену подиву там, де дивуються не всі, обґрунтував Ортега-і-Гасет у своїй праці «Бунт мас»: «Дивуватися, подивляти — це початок розуміння. Це розвага й розкіш, властиві інтелектуалові. Його професійна риса — дивитися на світ розплющеними в подиві очима. Все на світі дивне й чудове для широко відкритих зіниць» [8, с. 16].

Таким чином, ми прийшли до висновків, що екзистенційні проблеми, що порушені у творчості української та польської поеток є до певної міри зрозумілими та вмотивованими, адже саме пошук людських цінностей через особистісні, внутрішньо спрямовані душевні переживання є одними із основних складових мистецької творчості ХХ століття. Важливість місця сутнісних пошуків, усвідомлення свого існування та природи власного «я» невіддільні від філософської поезії, так як сучасна думка не може відокремитися від проблем життя і смерті, самотності і страху, ролі випадку, минулості людини, феномену подиву, якщо вони продовжують хвилювати творця і перебувають на архетипно-чуттєвому рівні у його сприйнятті, що також має вплив на світогляд, цінності та життєвий вибір будь-якої людини.

Література:

1. Гаврилів Т. Текст між культурами : [Перекладознавчі студії] / Тимофій Гаврилів. — К. : Критика, 2005. — 200 с.
2. Досвід кохання і критика чистого розуму : Валер'ян Підмогильний : тексти та конфлікт інтерпретацій / [упорядник О. Галета]. — К. : Факт, 2003. — 432 с.
3. Камю А. Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство / Альбер Камю ; [пер. с фр.]. — М. : Политиздат, 1990. — 415 с. — (Мыслители XX века).
4. Киссель М. Экзистенциализм / [Современная западная философия]. — М., 1991. — 660 с.
5. Костенко Л. Вибране / Ліна Костенко. — К. : Дніпро, 1989. — 559 с.
6. Ліна Костенко: Навчальний посібник-хрестоматія / [Ідея, упорядкування, інтерпретація творів Г. Клочека]. — Кіровоград : Степова Еллада, 1999. — 320 с.
7. Літературознавчий словник-довідник / [ред. кол. Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів, В. І. Теремко]. — К. : Академія, 1997. — 752 с.
8. Ортега-і-Гасет Х. Вибрані твори / Хосе Ортега-і-Гасет ; [перекл. з іспанської В. Бурггардта, В. Сахна, О. Товстенко]. — К. : Основи, 1994. — 420 с.
9. Роменець В. Про пізнавальне значення емоцій / Володимир Роменець ; [Людина і світогляд]. — К., 1983.
10. Сверстюк Є. На святі надій : [Вибране] / Євген Сверстюк. — К. : Наша віра, 1999. — 784 с.
11. Світличний І. Серце для куль і для рим : [Поезії. Поетичні переклади. Літературно-критичні статті] / Іван Світличний. — К. : Радянський письменник, 1990. — 581 с.
12. Соловей Е. Українська філософська лірика / Елеонора Соловей. — К. : Юніверс, 1999. — 368 с.
13. Тютчев Ф. Стихотворения / Федор Тютчев ; [сост. Л. Н. Кузиной]. — М. : Правда, 1986. — 544 с.
14. Українка Л. Твори в 4-х томах / Леся Українка ; [упоряд. Н. Вишнеvsька]. — К. : Дніпро, 1981. — Т. 1 — 1981. — 541 с.
15. УСЕ : Універсальний словник енциклопедія / [гол. ред. ради чл.-кор. НАНУ М. Попович]. — 3-тє вид., перероб., доп. — К. : Новий друк, 2003. — 1414 с.
16. Шевченко Т. Кобзар / Тарас Шевченко ; [вступ О. Гончара ; приміт. Л. Кодацької]. — К. : Дніпро, 1985. — 640 с.
17. Шимборська В. Вибрані поезії та есеї / Віслава Шимборська ; [пер. з пол. Ярини Сенчишин]. — Львів : Літопис, 2001. — 224 с.
18. Шум А. Поезія Степана Сапеляка / [Сапеляк С. Без шаблі і Вітчизни]. — Торонто : Вид. Дослідного ін.-ту «Україніка», 1989.
19. Kwiatkowski J. Wisława Szymborska / [Radość czytania Szymborskiej]. — Kraków, 1996.
20. Szymborska W. Wiersze wybrane / Wisława Szymborska. — Kraków : Wydawnictwo a5, 2007.
21. Verlaine P. La série «L'âme des poètes» / [Présentation et textes choisis Valérie Laurent]. — Éditions du Seuil, 2004.

Existential Issues in the Philosophical Poetry by Wisława Szymborska and Lina Kostenko: a Comparative Aspect

The article deals with the stylistic and thematic peculiarities of philosophical poetry. Wisława Szymborska and Lina Kostenko are raising a number of existential problems in their verse, notably life and death, loneliness and fear, human being transience, senility, the role of chance, the phenomenon of astonishment. The author of the research considered Wisława Szymborska's and Lina Kostenko's world-view peculiarities while comparing the writers' approaches to revealing the above mentioned questions.